

8. Закон України «Про нотаріат»: науково-практичний коментар / О.В. Коротюк. Х.: Право, 2012. 648 с.

9. Токар Н. Визначення початку перебігу строку позовної давності в цивільному праві України. Підприємництво, господарство і право. 2006. № 9. С. 16–19.

10. Постанова Верховного Суду України від 29 жовтня 2014 року по справі № 6-152цс14. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/41384789> (дата звернення: 01.03.2018).

11. Про деякі питання практики застосування позовної давності у вирішенні господарських спорів: постанова Пленуму Вищого господарського суду України № 10 від 29.05.2013. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/v0010600-13> (дата звернення: 01.03.2018).

ХАНОВИЧ Є. Д.,
аспірант кафедри цивільного
права і процесу
(Національна академія внутрішніх
справ)

УДК 347.615

ПОНЯТТЯ АЛІМЕНТНИХ ЗОБОВ'ЯЗАНЬ БАТЬКІВ ПО УТРИМАННЮ ДІТЕЙ

У статті проаналізовано поняття «аліменти». Досліджено юридичну природу понять «обов'язок» та «зобов'язання», співвідношення понять «аліменти» та «аліментні зобов'язання» з поняттям «утримання». Розглянуто основні ознаки аліментних зобов'язань та сформовано на їх підставі визначення аліментних зобов'язань батьків по утриманню дітей.

Ключові слова: аліменти, утримання, аліментні зобов'язання батьків по утриманню дітей.

В статье проанализировано понятие «алименты». Исследовано юридическую природу понятий «обязанность» и «обязательство», соотношение понятий «алименты» и «алиментные обязательства» с понятием «содержание». Рассмотрено основные признаки алиментных обязательств и сформулировано на их основании понятие алиментных обязательств родителей по содержанию детей.

Ключевые слова: алименты, содержание, алиментные обязательства родителей по содержанию детей.

The article analyzes the concept of “alimony”, the legal nature of the concepts “duty” and “obligation”, the relationship between the concepts “alimony” and “alimentary obligations” with the concept of “content”. The main signs of alimony obligations are considered and the concept of alimony obligations of parents on the children support is formulated on their basis.

Key words: alimony, support, child support alimony obligations of parents.

Вступ. Частиною другою статті 51 Конституції України [1] та статтею 180 Сімейного кодексу України [2] визначено, що батьки зобов'язані утримувати дітей до їх повноліття. Однак закріплені права дитини на утримання та обов'язки батьків забезпечувати дитині відповідний рівень життя, харчування, виховання не завжди виконуються у нашій країні. Відсут-

ність законодавчо закріплених понять «аліменти», «аліментні зобов'язання» та «утримання» призводить до неоднакового застосування цих термінів у судових рішеннях, що не сприяє належному виконанню обов'язку батьків утримувати своїх дітей.

Поняття аліментних зобов'язань батьків по утриманню дітей досліджували у своїх працях такі відомі українські і зарубіжні цивілісти, як М.В. Антокольська, Л.В. Афанасьєва, Є.М. Воройжейкін, Н.М. Єршова, Л.В. Красицька, О.Й. Пергамент, Л.І. Пацева, З.В. Ромовська, Л.В. Сапейко та інші. Безсумнівно, праці зазначених вчених мають важливе наукове і практичне значення, однак сьогодні відсутній єдиний підхід до визначення аліментних зобов'язань на утримання дитини, що призводить до проблем правозастосування норм права.

Постановка завдання. Метою статті є встановлення сутності аліментних зобов'язань батьків по утриманню дітей та формулювання визначення аліментних зобов'язань батьків по утриманню дітей.

Результати дослідження. Що стосується визначення аліментних зобов'язань, то думки вчених-цивілістів значно відрізняються.

Термін «аліменти» походить від лат. *alimentum* – харчі, продовольство. Тлумачення цього поняття в рамках сімейно-правової науки породжує безліч визначень.

О.Й. Пергамент розуміла аліментні зобов'язання як встановлений законом обов'язок визначених членів сім'ї утримувати інших, які потребують цього [3, с. 6]. Поняття, сформульоване О.Й. Пергамент, є поширеним і загально визнаним.

Н.М. Єршова вважає, що аліментний обов'язок – це встановлений законодавством обов'язок одних членів сім'ї утримувати інших членів сім'ї.

Необхідно наголосити, що Н.М. Єршова пропонує застосовувати термін «аліментний обов'язок» замість «аліментного зобов'язання», а також не вважає потребу тих, хто отримує аліменти, характерною ознакою [4, с. 6].

Поняттю аліментного зобов'язання М.В. Антокольська надає таке визначення: «Аліментне зобов'язання – це правовідносини, які виникають на підставі передбачених законом юридичних фактів: рішень суду, судового наказу або угоди сторін, через які одні члени сім'ї зобов'язані надавати утримання іншим її членам, а останні мають право його вимагати» [5, с. 229].

Л.І. Пацева також визначає аліментні зобов'язання як правовідносини, які виникають на підставі передбачених в законі юридичних фактів, через які одні члени сім'ї зобов'язані надавати утримання іншим її членам, а останні мають право вимагати таке утримання [6, с. 7].

В. Журавська зазначає, що аліментні зобов'язання – це правовідносини, що виникають на підставі передбачених законом юридичних фактів, тобто угоди сторін, рішення суду, з огляду на які одні члени сім'ї зобов'язані надати утримання іншим членам, а останні мають право його вимагати. Вони становлять різновид сімейних правовідносин і виникають між чітко визначеними особами, тобто є відносними правовідносинами [7, с. 45].

Інший погляд на аліменти мав Є.М. Воройжейкін, який розумів їх як будь-яку допомогу, надану одним членом сім'ї іншому [8, с. 217]. Така позиція зазнала справедливої юридичної критики, адже аліменти – це не будь-яка допомога, а надана на виконання сімейно-правового обов'язку.

Також є прихильники тлумачення аліментів саме як грошових коштів, а не як будь-якої допомоги. М.Г. Масевич визначає аліменти як відповідні грошові суми, виплачені за рішенням суду. Водночас вона розрізняє добровільне надання утримання, яке не вважає аліментами, і власне аліменти, що виплачуються за рішенням суду і є наслідком порушення природних сімейних зв'язків [9]. Може здатися, що опоненти такої позиції могли б заперечити, наполягаючи на існуванні не тільки грошової, а й натуральної форми аліментів. До того ж С.Я. Фурса з огляду на спільний аналіз частин 2 та 3 статті 181 Сімейного кодексу України вважає аліментами суму, що має виплачувати той з батьків, який проживає окремо від дитини, а саме поняття «аліменти» пов'язує з рішенням суду [10, с. 560]. У цілому можна погодитись з такою думкою, адже з огляду на зміст статті 181 Сімейного кодексу України

здійснення утримання в грошовій чи натуральній формі стосується виключно виконання обов'язку з утримання.

З.В. Ромовська дає своє визначення аліментів. Аліменти, з одного боку, – це утримання, яке надається добровільно одним членом сім'ї іншому, яке може здійснюватися як шляхом постачання їжі, забезпечення одягом, доглядом тощо у природі, так і в грошах, а з іншого боку, аліменти – це виключно кошти на утримання, якщо воно надається аліментнозобов'язаною особою примусово. Далі автор робить висновок, що в усіх випадках, коли один член сім'ї виконує свій правовий обов'язок щодо утримання дітей, батьків, дружини, інших родичів, слід говорити саме про аліментний обов'язок, який, як відомо, здебільшого виконується добровільно [11, с. 8].

Серед вчених довго триває дискусія щодо стосунку аліментів до обов'язку чи зобов'язання. Для вирішення цього питання необхідно дослідити юридичну природу понять «обов'язок» і «зобов'язання». Відповідно до загальних положень теорії держави і права юридичний обов'язок – це передбачена правовою нормою і забезпечена можливістю державного примусу міра належної поведінки зобов'язаного суб'єкта, яку він повинен здійснити в інтересах уповноваженої особи [12, с. 158].

Відповідно до статті 509 Цивільного кодексу України зобов'язанням є правовідношення, в якому одна сторона (боржник) зобов'язана вчинити на користь другої сторони (кредитора) певну дію (передати майно, виконати роботу, надати послугу, сплатити гроші тощо) або утриматися від певної дії, а кредитор має право вимагати від боржника виконання його обов'язку [13].

З огляду на ці визначення можна дійти до висновку, що аліменти належать до категорії зобов'язань, оскільки виплата аліментів не є мірою належної поведінки. Виплата аліментів лише гарантує забезпечення прав дитини, а належною поведінкою є добровільне утримання дитини.

Серед науковців тривають дискусії щодо співвідношення понять «аліменти» та «аліментні зобов'язання» з поняттям «утримання». Слід сказати, що в літературі часто ведуться суперечки з приводу розмежування понять «утримання» та «аліменти»: одні вчені їх ототожнюють, інші – розмежовують.

Деякі правознавці відстоюють думку про рівнозначність застосування у сімейному законодавстві термінів «утримання» та «аліменти». Ю.Ф. Іванов вказує, що аліменти – це право на утримання [14].

Н.Г. Юркевич вказує, що протиставлення аліментного обов'язку і обов'язку з утримання члена сім'ї не є обґрунтованим. Іноді про примусове виконання аліментного зобов'язання просить сама зобов'язана особа. Але це не означає, що до винесення судом рішення або до розладу у сім'ї цей обов'язок не був аліментним [15, с. 81].

У юридичній літературі автори зазначають, що сфера застосування поняття «утримання» ширша за поняття «аліменти» (А.М. Нечаєва, Л.М. Пчелінцева, О.Ю. Косова). Так, А.М. Рабець охоплювала поняттям «утримання» фактично всі форми взаємної матеріальної підтримки членів сім'ї, вважаючи, що поняття «утримання» ширше за поняття «аліменти», оскільки в нього входять, окрім аліментування, тобто точного фіксованого розміру щомісячних платежів, інші форми матеріальної допомоги непрацездатним членам сім'ї, які мають у цьому потребу (надання їжі, одягу, житла, ремонт квартири, допомога, догляд), хоча чинне законодавство не надає цьому поняттю правового значення, незважаючи на велику значущість таких форм утримання [16].

Тієї ж думки і В.І. Труба, який зазначає, що поняття «утримання» є ширшим, оскільки включає взаємний обов'язок доглядати, забезпечувати членів сім'ї засобами до існування, який виконується як добровільно, так і примусово чи вимушено в разі виникнення права на утримання в когось із учасників сімейних правовідносин, який не здатен утримувати себе через порушення або недостатність особистих здібностей. А поняття «аліментні зобов'язання» («аліменти») співвідноситься з поняттям «утримання» як частина з цілим, оскільки відображає саме примусове чи вимушене виконання обов'язку з утримання [17, с. 45]

Ю.Ф. Беспалов щодо права дитини на утримання з боку батьків ототожнює утримання з матеріальною допомогою, розрізняючи утримання, що надається добровільно, та утримання, що надається примусово. Він зазначає: «Утримання включає як аліменти, так і всі інші види матеріальної допомоги, що створюють сприятливі умови для розвитку дитини <...>. Утримання, що надається батьками дитини добровільно, за розміром, видом і формою набагато перевищує аліменти, що виплачуються примусово. Аліменти, що виплачуються примусово, – це лише грошові кошти, розмір яких невеликий і, як уже наголошувалося, не завжди достатній для задоволення потреб дитини» [18]. Надання утримання може відбуватись як у натуральній, так і грошовій формі [19].

С.Я. Фурса зазначає, що утримання буває двох типів: яке здійснюється на добровільній основі, а також таке, що здійснюється за рішенням суду. Добровільне утримання слід також поділити на підвиди: утримання, яке здійснюється з благодійною метою та яке здійснюється зобов'язаною особою. Конкретизуючи питання щодо утримання на договірній основі, автор робить висновок про те, що воно стосується утримання саме зобов'язаною за законом особою [20, с. 64.].

Іншу позицію мають науковці, які вважають, що термін «аліменти» має застосовуватися до випадків, коли йдеться про примусове виконання обов'язку. Коли обов'язок надавати допомогу іншим членам сім'ї виконується добровільно, йдеться саме про утримання. Наприклад, М.Г. Масевич та деякі інші вчені звертали увагу на те, що кодекси не вживають слово «аліменти» до випадків, коли просто встановлюється обов'язок з утримання, а застосовують цей термін до випадків примусового стягнення коштів на утримання [9]. Аналогічну думку висловлювала також Н.М. Єршова [21]. Підґрунтям для такої інтерпретації було саме неоднозначне використання законодавцем зазначених термінів.

О.О. Дерій визначає аліменти, з одного боку, як утримання, яке надається добровільно одним членом сім'ї іншому, яке може здійснюватися як шляхом постачання їжі, забезпечення одягом, доглядом тощо, у натурі й у грошах, а з іншого боку, аліменти – це кошти або майно, що надається аліментнозобов'язаною особою примусово на утримання іншої особи [22, с. 286].

Л.В. Красицька зазначає, що якщо аліменти на утримання дитини стягуються на підставі рішення суду, то відбувається трансформація зобов'язань з утримання в аліментні зобов'язання, в яких здійснюється не тільки захист приватних інтересів (дитини, одного з батьків), а і публічних інтересів (забезпечення розвитку дитини і формування її як особистості, гідного члена суспільства) [23, с. 244].

З.В. Ромовська зазначає, що термін «аліменти» використовується виключно у поєднанні зі словами «присудження», «стягнення», тобто у сенсі коштів на утримання. З цього випливає, що термін «утримання» відображає нормальний, звичайний розвиток подій (батьки утримують дитину, спільно проживаючи з нею) без тиску закону чи рішення суду. Термін «аліменти» застосовується там, де стабільність стосунків порушена [24].

Проаналізуємо частину третьої статті 181 Сімейного кодексу України, де зазначено, що за рішенням суду кошти на утримання дитини (аліменти) присуджуються у частці від доходу її матері, батька і (або) у твердій грошовій сумі. Необхідно тлумачити, що законодавець, беручи у дужки слово «аліменти», мав на увазі усе, що зазначене перед цим, тобто слова «за рішенням суду кошти на утримання дитини». Отже, термін «аліменти» необхідно розуміти як кошти на утримання дитини за рішенням суду. Законодавець, дотримуючись цієї позиції, також закріплює покарання у статті 164 Кримінального кодексу України саме за злісне ухилення від сплати встановлених рішенням суду коштів на утримання дітей (аліментів), а також злісне ухилення батьків від утримання неповнолітніх або непрацездатних дітей, що перебувають на їх утриманні. Отже, розрізняються аліменти як кошти на утримання дітей, встановлені рішенням суду, та утримання як загальний обов'язок батьків [25].

Розглянемо основні ознаки аліментних зобов'язань:

1) учасниками аліментних правовідносин можуть бути особи, які перебувають у відповідному сімейному зв'язку. Як зазначає О.Й. Пергамент, оскільки аліментні зобов'язання

виникають із сімейних правовідносин, питання про відповідальність за цими зобов'язаннями ніколи не ставилося в залежність від вини. Відповідальність за аліментними зобов'язаннями виникає незалежно від вини зобов'язаного. До того ж у цивільно-правових зобов'язаннях, як правило, в основі відповідальності зобов'язаної особи лежить його вина. Цим аліментні зобов'язання відрізняються від зобов'язань по виплаті періодичних сум, які виникають у цивільному праві внаслідок заподіяння іншому шкоди та вимагають, як правило, наявності вини особи, яка нанесла шкоду [3, с. 7];

2) особистий характер аліментних зобов'язань визначають майже усі науковці. Особи, які зобов'язані сплачувати аліменти, не мають права передавати виконання цього зобов'язання іншій особі, а особа, яка має право на отримання аліментів, не може цим правом поступитись іншій особі. Аліментні зобов'язання припиняються у зв'язку зі смертю як зобов'язаного так і уповноваженої особи;

3) майновий характер полягає в сутності самого аліментного зобов'язання, оскільки платник аліментів зобов'язаний утримувати уповноважену особу;

4) безоплатність. Безоплатний характер аліментних правовідносин виключає зустрічну матеріальну вимогу. Покладання на працездатних дітей зобов'язання утримувати непрацездатних батьків на надає оплатний характер аліментним зобов'язанням, оскільки зобов'язання батьків і дітей по утриманню не є взаємозумовлені. Як зазначає О.Й. Пергамент, у цьому сенсі аліментні зобов'язання, як правило, є взаємними. Однак взаємність не зумовлює виникнення аліментних зобов'язань. Аліментні зобов'язання виникають за наявності встановлених законом умов цілковито незалежно від можливості отримання аліментозобов'язаним в майбутньому будь-яких коштів від особи, що платить аліменти. Право на аліменти виникає також незалежно від того, чи сплачував раніше аліменти той, хто вимагає аліменти, на утримання того, від кого він їх вимагає нині [3, с. 8–9];

5) триваючий характер. Право на отримання аліментів виникає з народження і триває до досягнення повноліття;

6) цільове призначення аліментів. Відповідно до частини першої статті 179 Сімейного кодексу України аліменти, одержані на дитину, є власністю того з батьків, на ім'я кого вони виплачуються, і мають використовуватися за цільовим призначенням. Використання аліментів на дитину за цільовим призначенням означає, що той з батьків, на ім'я якого вони виплачуються, зобов'язаний спрямовувати їх на забезпечення потреб дитини у харчуванні, одязі, здобутті освіти, а також на створення їй гідних умов життя;

7) аліментні зобов'язання не погашаються давністю. Позовна давність не розповсюджується на право вимоги аліментів. Відповідно до статті 191 Сімейного кодексу України аліменти на дитину присуджуються за рішенням суду від дня пред'явлення позову. Аліменти за минулий час можуть бути присуджені, якщо позивач подасть суду докази того, що він вживав заходів щодо одержання аліментів з відповідача, але не міг їх одержати через ухилення останнього від їх сплати. У цьому разі суд може присудити аліменти за минулий час, але не більше ніж за три роки. Законодавець керується тим, що якщо уповноважена особа не вимагала кошти на утримання, то вона не потребувала їх, тому стягнення аліментів за минулий час, як правило, не відбувається, але якщо заборгованість відбулась за виною скаржника, то заборгованість стягується за увесь період, під час якого аліменти не сплачувались;

8) аліментні зобов'язання не підлягають зворотному стягненню. Аліменти не можуть бути зараховані іншими зустрічними вимогами. Виплачені суми аліментів не можуть бути витребувані назад. Виплачені суми аліментів спрямовуються на утримання дитини, з огляду на що зворотне стягнення аліментів, сплачених без достатньої правової підстави, ставить отримувача аліментів у скрутне становище. З метою захисту інтересів отримувача аліментів українське законодавство передбачило заборону на зворотне стягнення безпідставно набутих аліментів. Відповідно до пункту 1 частини першої статті 1215 Цивільного кодексу України не підлягають поверненню безпідставно набуті заробітна плата і платежі, що прирівнюються до неї, пенсії, допомоги, стипендії, відшкодування шкоди, завданої каліцтвом, іншим ушкодженням здоров'я або смертю, аліменти та інші грошові суми, надані фізичній особі

як засіб до існування, якщо їх виплата проведена фізичною або юридичною особою добровільно та за відсутності рахункової помилки з її боку і недобросовісності з боку набувача;

9) аліментні зобов'язання не підлягають зарахуванню по зустрічній вимозі боржника;

10) на платежі за аліментними зобов'язанням не допускається стягнення по боргам уповноваженої особи;

11) особливі підстави виникнення аліментних зобов'язань. Такі зобов'язання виникають на підставі юридичних фактів, які передбачені Сімейним кодексом України.

Наведені вище ознаки аліментних зобов'язань дозволяють відмежувати аліментні зобов'язання від цивільно-правових. У цивільному праві ми стикаємося з зобов'язаннями, схожими за деякими ознаками з аліментними зобов'язаннями. Змістом цих зобов'язань є періодичність виплат одним особам відповідних грошових сум іншими особами. У цивільно-правових зобов'язаннях мова йде про відшкодування заподіяної шкоди, про виконання майнового розпорядження третьої особи, про зустрічне задоволення по оплатному договору тощо. Таке цивільно-правове зобов'язання може виникати за різними підставами: той, хто заподіяв шкоду, зобов'язаний утримувати потерпілого, якщо потерпілий внаслідок заподіяння шкоди втратив працездатність; спадкоємець через заповідальний відказ може зобов'язуватися утримувати зазначену у заповідальному відказі особу; таке зобов'язання може виникати на підставі договору довічного утримання тощо. Такі зобов'язання, хоч за деякими ознаками і збігаються, але не можуть бути визнані аліментними зобов'язаннями.

Як вірно зазначає О.Й. Пергамент, основою аліментних зобов'язань є сімейні відносини, а не майнові відносини, які регулюються цивільним правом. Цим зобов'язанням надані ті особливості, які не властиві цивільно-правовим зобов'язанням [3, с. 6].

Висновки. Під час проведення аналізу та співвідношення понять «аліменти» та «аліментні зобов'язання» з поняттям «утримання» не було виявлено одностайного погляду серед науковців щодо застосування цих термінів. Виявлені розбіжності в підходах свідчать про наявність проблеми застосування до різних правовідносин тих самих понять. Виявлено, що в юридичній літературі часто утримання розуміють як аліментні зобов'язання, що з огляду на детальний аналіз норм Сімейного кодексу України є помилковим.

Підсумовуючи викладене, вважаємо за необхідне сформулювати визначення аліментних зобов'язань батьків по утриманню дітей, відповідно до якого це правовідносини, основою яких є сімейний зв'язок, які виникають на підставі рішення суду, за яким одна сторона зобов'язана надавати на користь іншої сторони забезпечення в грошовій формі до досягнення дитиною повноліття. Цільове призначення цього забезпечення – це утримання. Інша сторона має право вимагати виконання цього обов'язку.

Список використаних джерел:

1. Конституція України: Закон України від 28 червня 1996 р. № 254к/96-ВР / Верховна Рада України. Відомості Верховної Ради України. 1996. № 30. Ст. 141.
2. Сімейний кодекс України від 10.01.2002 р. № 2947-III. Відомості Верховної Ради України 2002. № 21. Ст. 135.
3. Пергамент А.И. Алиментные обязательства по советскому праву. М.: Госюриздат, 1951. 167 с.
4. Ершова Н.М. Алиментные обязанности членов семьи. Москва: Знание, 1976. 64 с.
5. Антокольская М.В. Семейное право: учебник. Изд. 2-е, перераб. и доп. М.: Юрист, 2002. 336 с.
6. Пацева Л.И. Обязательства по содержанию несовершеннолетних детей: автореф. дисс. ... канд. юр. наук: 12.712; ВНИИ сов. Законодательства. М., 1972. 22 с.
7. Журавська В. Аліментні зобов'язання. Юридичний радник. 2005. № 3. С. 44–46
8. Ворожейкин Е.М. Семейные правоотношения в СССР: Научное издание. М.: Юрид. лит., 1972. 336 с.
9. Масевич М.Г. Основания возникновения алиментных обязательств. Правовые вопросы семьи и воспитания детей. М.: Юрид. лит., 1968. 88 с.

10. Драгневич Л.Ю., Пульнева О.С., Фурса Є.І., Фурса С.Я. Сімейне право: Нотаріат. Адвокатура. Суд: наук.-практ. посіб. з інформ. додатком на лазерному носії: У 2 кн. / за заг. ред. С. Я. Фурси. К.: Видавець Фурса С.Я., 2005. Кн. 1. 896 с.
11. Ромовська З.В. Аліментні зобов'язання: конспект лекцій. Львів: Львів. ун-т, 1973. 59 с.
12. Кириченко В.М., Куракін О.М. Теорія держави і права: модульний курс: навчальний посібник. К.: Центр навчальної літератури, 2010. 264 с.
13. Цивільний кодекс України від 16.01.2003 № 435-IV. Відомості Верховної Ради України. 2003. № 40. Ст. 356.
14. Іванов Ю.Ф., Іванова М.В. Сімейне право України: навч. посіб. для підготовки до іспиту. К.: Вид. ПАЛИВОДА А.В., 2013. 240 с.
15. Юркевич Н.Г. Семья в современном обществе. Минск: Беларусь, 1964. 108 с.
16. Рабец А.М. Методологические и теоретические проблемы правового регулирования отношений по взаимному алиментированию: дисс. ... докт. юрид. наук: 12.00.03. Томск, 1992. 43 с.
17. Труба В.І. Аліментні правовідносини: види та правова природа. Вісник ОНУ ім. І.І.Мечникова. Серія «Правознавство». 2014. Т.19. Вип. 3(24). С.44–48.
18. Беспалов Ю.Ф. Теоретические и практические проблемы реализации семейных прав ребенка в Российской Федерации: автореф. дисс. ... докт. юрид. наук: 12.00.03. Саратов, 2002. 31 с.
19. Бичкова С.С., Курилiна О.В., Іванов Ю.Ф. Сімейне право України: термінологічний словник. К.: Освіта України, 2017. 94 с.
20. Фурса С.Я., Драгневич Л.Ю., Фурса Є.І. Настільна книга нотаріуса: сімейні відносини в нотаріальному процесі. К.: Видавничий Дім «Ін Юре», 2003. 352 с.
21. Ершова Н.М. Правовые вопросы воспитания детей в семье: научное издание. М.: Наука, 1971. 101 с.
22. Дерій О.О. Поняття аліментного зобов'язання. Держава і право. 2013. Вип. 59. С. 282–287.
23. Красицька Л.В. Проблеми здійснення та захисту особистих та майнових прав батьків і дітей: дис. ... докт. юрид. наук: 12.00.03. Вінниця, 2015. 496 с.
24. Ромовська З.В. Українське сімейне право: академічний курс: підручник. К.: Правова єдність, 2009. 500 с. URL: http://pidruchniki.com/1310060844505/pravo/ukrayinske_simejne_pravo.
25. Кримінальний кодекс України від 05.04.2001 № 2341-III. Відомості Верховної Ради України. 2001. № 25. Ст. 131.

